

poetik

udgives af Munksgaards forlag for "poetik, selskab for æstetik og litteraturvidenskab".

Redaktion

Per Aage Brandt (ansvarshavende), Torben Grodal, Jørgen Holmgaard, Jørgen Dines Johansen, Finn Hauberg Mortensen, Peter Madsen, Ralf Pittelkow, Viggo Røder, Jens Toft.

Kontakt i Århus:

Anker Genzøe, Rud. Wulffsgade 8⁴th, 8000 Århus C.

Kontakt i Norge:

Atle Kittang, Romansk Institut, HF-bygget, Sydneplassen 5000 Bergen.

Redaktionens adresse

poetik, Institut for almindelig litteraturvidenskab, Fiolstræde 4, II, 1171 København K.

poetik udkommer i serier à 4 hæfter. Pris i løssalg kr. 15,- + forsendelse kr. 1,-; abonnement for serie III kr. 40,- + forsendelse kr. 4,-, kan tegnes hos Deres boghandler eller ved direkte henvendelse til Munksgaards Forlag, Prags Boulevard 47, 2300 København S. Betaling pr. check eller ved giro 16 20 50. Ved girering bedes anført "Abonnement Poetik". Enkelte hæfter kan bestilles på samme måde.

INDHOLD

Gule handsker og rene hænder, <i>Jørgen Holmgaard</i>	227
Læserens gestaltning af en litterær tekst, <i>Lars Bostrup,</i> <i>Peter Brusk & Carsten Hansen</i>	237
Flaubert i skriften, <i>Jørgen Mønster Pedersen, Per Aage Brandt</i>	251
Udviskning af en metafysik, <i>Jørgen Mønster Pedersen</i>	277
Seksualitet og tekstualitet/color love 3, <i>Per Aage Brandt</i>	292
Marxisme og strukturalisme, <i>Ralf Pittelkow</i>	297
Tre tekster af Tom Kristensen, <i>Finn Hauberg Mortensen</i>	313

Tryk: JSN-offset, København.

Jørgen Holmgaard:

GULE HANDSKER OG RENE HÆNDER

Selv for en læsning, der ikke er decideret symptomal, er det ikke vanskeligt i "Gule Handsker" (Helle Stangerup: Gule Handsker, Spektrum 1968) at få øje på en fundamental og skarp socio-økonomisk modsætning mellem en særdeles fåtallig overklasse, som heltinden/fortælleren er medlem af, og en talstærk underklasse. Den ideologiske spænding mellem de to klasser, som denne struktur betinger, bruges som kriminalromanens konventionelle vildspor. Men når man først er kommet ud på det, forekommer det imidlertid at danne en pertinent struktur, der vanskeligt holder sig på den sekundære plads, der tilsyneladende er tildelt den. Hvad mere er, det viser sig, at det med udgangspunkt i den økonomiske struktur og den dermed sammenhængende fjendtlighed mellem heltinden og *de andre* er muligt at få fat i et kohærent ideologisk system af utvetydige observans. Samtidig åbnes for erkendelsen af det forløb, som den kriminelle gåde og dens løsning udgør, som en artikulation af seksualiteten i dens relation til dette system.

For at gøre op med, hvad der for en eventuel indforstået betragtning kunne tage sig ud som en modifikation eller et direkte dementi af modsætningsforholdet mellem befolkningen og heltinden, må man se på tilstandene efter den angivelige løsning af konflikterne. (Her skal det naturligvis bemærkes, at den økonomiske struktur ikke undergår ændringer; det drejer sig alene om det ideologiske modsætningsforhold). Som det første viser det sig, at *de* ikke har forfulgt hende ud på isen for at slå hende ihjel, men for at redde hende. Hermed benægtes, at fjendtligheden har en direkte morderisk karakter. Følgelig foretages skridt til afskrivning af den ondskab, der er blevet tillagt befolkningen: "Jeg syntes ikke længere, jeg så had i deres øjne, blot nysgerrighed" (p. 142). Det er vist det nærmeste det kommer en ophævelse af fjendskabet, for allerede umiddelbart efter ser man, hvordan trykket skulle have ligget på "syntes": "et par kolde, grønne øjne prøvede at smile til mig" (p. 143). I lægens betragtninger reduceres antipatien mellem de to parter til "småmisundelse og snak" (p. 153), men de implicerede øjne afslører dens konstans og dybde. Selv under afværgelsen af mordet beholder redningsmanden sine "stikkende øjne" (p. 157). Det ligger da også lige for at opfatte heltindens beslutning om, at "nu skulle alt være anderledes" (p. 158) som en rent retorisk gestus. Det overrasker derfor ikke, at fjendskabet umiddelbart efter kommer frem igen, da heltinden 'glemmer' at hilse på et par fiskerkoner. Forglemmelsen er hverken tilfældig eller betydningsløs, men som den fremstilles lægges ansvaret for aktualiseringen med diskrete virkemidler over på modparten:

"Først da gik det op for mig, at de havde hilst, jeg vendte mig om og så deres vrede blikke. Jeg nikkede til dem, men nu var det for sent" (p. 158). Med "sine gnavne, stikkende øjne" (ibid.) besegler Marie tilbagevendingen til de gamle forhold. Både forsøgene på at reducere fjendtligheden til småmisundelse og beslutningen om at "nu skulle alt være anderledes" (ibid.) viser i dette lys deres karakter af sløringsforsøg. Imidlertid er dette allerede forudgrebet i en bastant projicering af den menneskelige socio-økonomiske struktur på mågernes verden. Metaforikken har forinden været anvendt flere gange, men netop da heltinden sejler tilbage til øen med sine mere eller mindre oprigtige fortsætter og håb, kan hun hos fuglene se, hvordan det, som man siger, 'i virkeligheden er og altid vil være her i verden': "Mågerne kastede sig over det brød, jeg smed ud i vandet, de hakkede på hinanden, og en af fuglene var dygtigere til at hakke og fik også mere at spise, den var i forvejen tykkere og større end de andre" (p. 157). Passagen står i et 'filosofisk' forhold til en af de forudgående anvendelser af den samme metaforik, hvor lægen udtaler: "Se mågerne. Jeg har altid syntes, at de er onde dyr, de er onde mod hinanden, de hakker efter hinanden, når der er mad, men ingen af dem får mere at spise af den grund" (p. 65). Man behøver dog ikke bevæge sig på det filosofiske mågeplan for at få klargjort, hvad der står ved magt. Det første citat peger uden for metaforikken tydeligt hen på det sted, hvor tante Abigael gør rede for grunden til, at Magnus'erne har slået sig op til en position mindst svarende til den tykke måges: "I deres øjne er vi ikke et eksempel på, at nogle har mere end andre, men på, at vi duer og de ikke – og *det* tåles ikke. Det er det værste, man kan gøre: Vokse de andre over hovedet" (p. 31). Med udgangspunkt i så klare ord skulle det være muligt at foretage en nærmere beskrivelse af det manifesterede ideologiske system.

En af dets tilgrundliggende elementer er den forestilling om den statiske samfundslagskage, som ligger i selve valget af øen som skueplads. Med denne skarpt afgrænsede geografiske enhed følger muligheden for en 'naturlig' autonomisering, for at afskære forstyrrende interferenser fra hinsides horisonten; det er et beroligende mikrokosmos, der samtidig kan anvendes, og bliver det, til at give en eksisterende struktur sin grundelse i en 'naturlig' og uundgåelig udvikling. Startpunktet i den, 'naturloven', er for det første menneskets ondskab, dets selvished. Det er ganske vist ikke den, der primært expliciteres, men derimod forskellen mellem "den dygtighed og flid, som vi Magnus'ere besad" (ibid.), og *de andres* mangel på samme. Af det forhold at disse evner ikke stilles til rådighed for almenvellet, men kun tjener til fremme af personlige interesser, kan man extrapolere den nævnte fundamentale egoisme, en operation, der finder fortrinlig støtte i mågemetaforikken: disse har ingen fælles interesser, kun den personlige fedme at kæmpe for. Kombinationen af selvished og dygtighed, der i sig selv ikke umiddelbart springer i øjnene som positivitet,

får en slags retfærdiggørelse i *de andres* utiltalende reaktion: de er misundelige og fjendtlige, udelukkende fordi Magnus'erne evner noget, som de ikke selv kan. Så er den videre udvikling givet, og dens resultat kommer til at tage sig ud som en selvgroet tilstand, der alene beror på det simple forhold, at nogle er dygtigere end andre. Den økonomiske fordeling, der ser sin grundelse i disse 'kendsgerninger' er, at Magnus'erne ejer "hver eneste tønde god jord på denne ø" (p. 47), at de er rige, mens "alle andre her sidder mere eller mindre småt i det" (ibid.). Udbytningsprocessen, der foruden dygtighed også har været betinget af "mindre fine" (ibid.) metoder, har været så gennemført, at der kun er blevet et par forfaldne husmandssteder tilbage; derudover har befolkningen været tvunget til at ernære sig af fiskeri. Der lægges overhovedet ingen skjul på tilstedeværelsen af dette udbytningsforhold. Så meget desto mere bemærkelsesværdigt er det derfor, at det er udbytteren, der sidder inde med de moralske værdier. Dennes eneste fejl, der fortjener omtale, er en vis arrogance, som imidlertid gøres forståelig og vel næsten berettiget af *de andres* grovhed og ondsindethed. Denne lades nemlig ikke upåtal, men er i forskellige manifestationer at finde på næsten hver eneste side. Således er tante Abigaels foragt for dem ganske naturligt begrundet i det forhold, at "De skulle hævne sig. De sagde, at det var mig, der gjorde det" (p. 31) (sc.: slog Ingeborg I ihjel), hvortil heltinden og med hende læseren forfærdet må spørge: "Hvordan kan de være så onde?" (ibid.). Den erfarne, der har siddet inde 15 år p. gr. af denne ondskab, kender svaret: "Af dem kan man vente sig alt, overhovedet alt, husk det!" (ibid.). Sådan er de simpelthen. "Det var deres store triumf, at kunne vidne imod mig. De så ikke på mig. Først efter afhøringen fik jeg dette blik. Det var det samme blik de sendte mig, da Carlos forlod mig. Det lyste af sejr" (p. 36). *De* har nemlig også haft held til at ødelægge hendes ægteskab med en spanier: "Nu bagefter forstår jeg, hvordan han led under deres foragt. Dengang havde vi mange folk på gården, og de glemte aldrig at se ned på ham. (. . .) De stillede sig dumme an og lod, som om de ikke forstod, hvad han sagde, selv om han udtrykte sig både tydeligt og forståeligt. (. . .) . . . hvordan de ignorerede ham, gloede dumt på ham og ikke ville forstå" (ibid.). Egentlig er det altså *dem*, der er begyndt med foragten, og hvad er da mere naturligt end at gengælde den, når de så tilmed er stupide og plumpe.

Den personlige baggrund for, at den myrdede Ingeborg mere end delte denne foragt, gives ikke. Men Tosse-Marius, der bliver salig ved mindet om den, reproducerer glimrende despektens dimensioner. I illusionen om at tale med den afdøde siger han: "Vi to, du og jeg, vi forstod, hvor dumme de var" (p. 40). Senere, da han er gået over til omtale i stedet for tiltale, hedder det: "Vi foragtede dem, og Ingeborg forstod at tirre og drille dem. (. . .) . . . og så bagefter fortalte hun mig om, hvor dumme og små de var" (p. 107). Tosse-Marius er imidlertid også den, der nuancerer beskrivelsen af

folkene til ikke blot at omfatte deres imbecilitet og foragtelighed. Ved kaffebordet efter Abigaels begravelse står han som den vise nar, der alene tør sige den utilslørede sandhed: "alt det tant og fjas, I udstyrer jer med, når nogen dør. For så fejrer I, at I selv lever, og det er jo det eneste tidspunkt, det rigtigt går op for jer, og det skal selvfølgelig fejres". Med denne karakteristisk af "småkravlets" liv som non-død, som beroende alene på en benægtelse af døden, udsiger han på en direkte måde heltindens mere urbant formulerede betragtninger: "på en mærkelig måde syntes de at føle sig godt tilpas i sorgen. Den passede til dem, den kollektive, upersonlige sorg, der afsluttedes med kaffebord. Måske var det den eneste afveksling i en fattig hverdag" (p. 89); "sørgetøjet hos alle var så fint og nypresset som ikke noget andet, jeg havde set dem i før, så fornemt som var det festtøj. Og mange havde dyre laksko" (ibid.).

Hermed er vi fremme ved fjendskabet mellem heltinden og *de andre*, som meget naturligt er det mest udbyggede og mest expliciterede. Det gennemløber den udvikling, der går fra hendes indledningsvise ukendskab til og non-identifikation med Magnus'ernes rolle på øen og frem til hun tager hele slægtstraditionen med alle dens implikationer på sig. Start- og slutpunktet er bl.a. markeret i den rent geografiske manifestation af den socio-økonomiske modsætning og den følgerige fjendtlighed og foragt. Ved ankomsten gør tante Abigael den uvidende og uskyldige opmærksom på udsigten: "Kan du se lysene dernede? Herfra kan du se hvert eneste hus på øen; vi ligger højt over resten af bebyggelsen. Det er smukt, ikke? Jeg nikkede" (p.31). Til sidst behøver hun ingen hjælp, hun har fundet sin plads: "Jeg så ned mod landsbyens hvide mure og røde tage. Jeg kunne se hvert eneste hus, og dernede fra kunne de alle se Magnusgården" (p.159). Det har samme betydning som valget af øskuepladsen, at heltinden ved ankomsten er en dame uden egenskaber og uden fortid. Bortset naturligvis fra slægtskabet er hun berøvet alt, hvad der kunne belaste hende; hun er fremstillet som et uafhængigt og løsrevet subjekt, der ikke er determineret af noget som helst, som ikke indgår i relationer af nogen art. Hun er hverken tynget af arbejde, opdragelse eller bevidsthedsrelationer til noget uden for øuniverset. Ydermere er hendes forældre forlængst døde, og hun er den sidste Magnus, foruden tante Abigael, som myrdes. Uskyldig og nysgerrig træder hun ind i "det, der for mig blot så ud som et pittoresk samfund" (p.9), men "hvor jeg blev et offer eller snarere et nyt offer, for der havde været andre før mig" (p.8). Det første hun bliver offer for, er at befolkningen identificerer hende med hendes myrdede kusine og navne, som hun tilmed ligner i skuffende grad. Det er det indledende skridt i initiationen, idet hun alene p.gr. af ligheden bliver gjort til genstand for landsbyboernes kompakte Magnus-fobi. Den er allerede her fortættet i en beskrivelse af *deres* øjne, som videre frem fortsættes med en monoman pertinens. Først er pastorens øjne isblå og stive i udtrykket uden dog at

være uvenlige, d.v.s. fjendskabet er endnu kun latent, men allerede næste gang hun møder ham, er det stive udtryk ved at blive til fjendtlighed. Denne er fra starten fremme i købmandens fysiognomi, der "fik mig til at tænke på et dyr" (p.45); hans øjne er lyse og grønne og modviljen så udtrykt, at "jeg var (. . .) sikker på, at han af en eller anden grund på forhånd ikke kunne lide mig" (ibid.). På samme måde som fjenden er fixeret af øjnene, er helten det, dog uden nogen nærmere beskrivelse af dem: "Øjnene, de øjne er ikke til at tage fejl af" (p.46), siger lægen. Konsekvent beskrives relationerne på dette plan: "Det var som om købmandens øjne var blevet mangedoblede, de så på mig, disse øjne – grå, blå, brune – de så på mig med kulde og had" (p.51). "Jeg syntes, at alle øjnene var grønne, grønne som købmandens" (p.52). I det hele taget er det i første omgang købmanden, der inkarnerer ondskaben, "for jeg havde set hans øjne, der var fulde af had og grønne som en kats" (p.54). Også hans datter falder på plads i denne dyremetaforik med sine "små, spidse tænder med mellemrum imellem" (p.49) og sit kattevenlige, men lumske væsen. Også hos forpagterens kone møder hun denne massive, aprioriske ondskab. Indtil trivialitet bemærkes hendes "stikkende øjne"; og fremdeles: "Marie fik et onskabsfuldt blink i øjet" (p.57); "Maries stemme læspede af ond glæde" (p.58) og det til trods for heltindens yderste velvilje: "Jeg lænede mig over mod hende og sagde så venligt jeg kunne" (p.57). Således bliver alle ved med at se ondt, gennemborende, iskoldt, stift og hadefuldt på hende, samtidig med at fjendtligheden efterhånden går over til direkte forfølgelse. I takt med denne eskalation identificerer hun sig mere og mere med Magnus'erne, indtil hun til sidst fuldstændig føler sig som en sådan: "min foragt for dem alle, for alle disse småkravl af mennesker. Da jeg så Martensen og hans skræk forstod jeg Ingeborg og *hendes* foragt for dem. Og jeg forstod Abigael og *hendes* foragt for dem. Nu forstod jeg" (p.126). Foruden Magnusgården har hun altså i rigt mål overtaget fjendskabet med befolkningen. Men ud over at være noget givet og ud fra præmisserne om menneskets ondskab 'naturligt', dæmoniseres det. Efterhånden ser hun i enhver af deres handlinger ikke alene fjendtlighed, men direkte mordhensigter: "Øen var mit fængsel, disse mennesker var mine fangevogtere, men jeg kendte ikke dommen, jeg kendte den ikke helt" (p.124). Det er med denne paranoide forstørrelse af fjendtligheden, at hele modsætningsforholdet til befolkningen for alvor interfererer med mordbegivenhederne, idet hun nu regner med, at de også på hende vil "udføre den grusomme handling, de alle så inderligt ønskede" (p.118). Denne antagelse sætter en stadig accellererende angst i gang, der driver hende ud i to mislykkede flugtforsøg fra øen, samt til vilde formodninger om, at *de* vil indespærre hende på et sindssygehospital.

Selv om tingene til dels falder på plads efter afsløringen af morderen, forbliver der tilbage en fornemmelse af, at der i denne angst er noget andet

på færde end både det socio-økonomisk betingede fjendskab eller et mere eller mindre isolerbart og uskyldigt spændingsmoment. For at få bekræftet at der er hold i denne fornemmelse, er det frugtbart at gribe tilbage til oprindelsen af mordet på Ingeborg I. For så vidt som man opfatter lægefruens pyromani som seksuelt betinget, hvilket bl.a. en ret pertinent flamme-metaforik opfordrer til, får mordet en dobbelt seksuel determination, idet den anden faktor i det er offerets fordækte fornøjelser. De to kvinder føres sammen nede ved vandet af den samme drift. Ligeledes indgår den resulterende graviditet i Ingeborgs pression mod lægen, og hendes afpresning har tydeligt sadistiske træk. De ses også i Tosse-Marius' svælgen i, hvordan hun "lurede dem og drillede dem og hånede dem bagefter" (p.40), alt sammen ved udnyttelse af deres betagelse af og griskhed efter hende. "Ingeborg var vild, fra hun blev født", ikke mindst rent seksuelt som det viser sig, og det er dette, hun bliver offer for. I næste led bliver også Abigael offer, først gennem sit 15 års indespærring, tilsidst da hun myrdes. Og bag alle ulykkerne ligger i sidste instans mesalliancen med spanieren. Dette er de 'seksuelle eksempler' uskyldigheden konfronteres med, ligesom hun er blevet stillet over for eksisterende socio-økonomiske og ideologiske strukturer. Mens disse er metaforiseret til mågeverdenen, har de seksuelle en vis parallel i beskrivelsen af skoven. Modsætningen mellem uskyldstilstanden og nu er eksempelvis manifesteret i erkendelsen af, at skoven ikke, som de unge piger synger, "falmer, men tværtimod blussær og gløder" (p.11). Denne overgang fra forestillingen om en vemodig bortvisnen til forestillinger om brand og ild afslører sig senere endnu tyderligere som første skridt i en seksuel initiation: "Det var skoven, der ikke falmer, men gløder og sender sine flammer op mod himlen. Træstubben, jeg havde sat mig på, var kold, men også den havde engang haft krone og brændt som ild. Nu var den en kold stub" (p.52). Ikke overraskende associerer det til forplantningen: "nye træer ville vokse op i stedet for dem, der var fældet" (ibid.). Men så snart hun bevæger sig bort fra disse metaforiske seksualitetserkendelser til fiktionens virkelighedsplan, sker der en fordrejet projicering af den seksuelle interesse: hun føler sig som offer for en ondsindet forfølgelse. Da hun kommer ud af skoven, får hun øje på en skikkelse, der er på vej "op imod det sted, jeg stod. Jeg ved ikke, hvorfor mit hjerte igen begyndte at hamre" (ibid. (min kursivering)). "Skikkelsen var kommet nærmere, og jeg kunne se, at det var en mand, og at han nu var begyndt at løbe" (ibid.). Den seksuelle determination i denne episode skulle ikke være vanskelig at få øje på. Den måde hun undgår forfølgelsen på – hun skjuler sig i en grøft under blade og grene – peger hen på en lignende situation, hvor en tilsvarende flugt bliver expliciteret som infantil regression. Imidlertid er det værd allerede i forbindelse med denne første episode at bemærke, hvorledes der er tale om en freudiansk forskydning af en meget gennemskuelig art. Det viser sig, at det var

købmanden, der var efter hende; han er før episoden explicite sat på plads som hendes fjende i det socio-økonomisk betingede modsætningsforhold til *de andre*, og denne fjendtlighed bliver nu transponeret som materiale i manifestationen af hendes angst for det videre forløb af den seksuelle initiation. Hermed bliver hendes umiddelbart urimelige og uforståelige forstørrelse af befolkningens uvilje forklarlig: en eksisterende modsætning, fjendtlighed, forskydes til at indgå som en for en censurinstans acceptabel manifestation af en seksuel struktur; samtidig modtager den forskudte modsætning den følelsesmæssige intensitet, der er knyttet til sidstnævnte. Før dette synspunkt uddybes, er det ulejligheden værd at følge den henvisning, som skjulestedet for forfølgeren gav. Det drejer sig om den nat, hvor hun angstredent ligger i sengen og venter på, at *han* skal bryde ind i hendes hus og dræbe hende: "dynen var min eneste beskyttelse, jeg kunne skjule mig under den, den ville dække mig, som den havde dækket for min barndoms mareridt" (p.113); "jeg krøb endnu mere sammen under dynen" (p.114). Det er slående, hvordan der også forud for dette angstanfald er gået harmoniske, ikke-angstprægede forestillinger om slægtens fortsættelse og seksualiteten. De findes i den drøm, hvor Brio, hendes trofaste hundeven, lægger æbletræet i hendes seng, "hvor der kom hvide blomster på alle grenene, mens noget gyngede frem og tilbage mellem de blomstrende æblegrene som et pendul hen over dynen. Blomsterne gav sig til at drysse, og . . ." (p.112). Ved bogens slutning hedder det: "Jeg fik en fornemmelse af, at jeg engang havde set det (æbletræet) blomstre, men det kunne ikke passe, jeg var jo først kommet i oktober, selv om jeg så tydeligt kunne forestille mig træet som forpagteren beskrev det" (p.159). Æbletræet er det stærkt expliciterede symbol på Magnus-familien og dens fortsættelse. I de to scener er det den tro tjener, forpagteren, hhv. hans hund, der som formidler symbolsk initierer heltinden i slægten ved at tilvejebringe en metaforisk relation mellem hende og æbletræet. I drømmen forbliver den til dels lapidarisk, omend på ingen måde uklart, manifesteret, i afslutningen er den lidt mere elaboreret. I begge tilfælde efterfølges initiationen af en blomstring, hvis seksuelle betydning til sidst er expliciteret i overraskende høj grad: "Når jeg havde set det hvidt og smukt, når jeg havde set det stå brud ville jeg rejse" (p.160). I drømmen beskrives også deflorationen, men den konstaterede censurinstans er også virksom her, det forbliver en antydning med prikker for resten: "Blomsterne gav sig til at drysse, og . . ." (p.112). Men det interessante ligger i lige så høj grad i, hvad det er, der afbryder drømmen på dette sted: det er den frygtede voldsmand, der giver sig til kende med lyden af ruder, der knuses. Han bryder ind i hendes hus, en ikke sjældent metaforisering af seksualakten: "en eller anden var ved at bryde ind i huset, en eller anden havde knust et vindue for at komme ind og ville om et øjeblik . . ." (p.113). Prikkerne er stadig ikke mine, heller ikke denne gang: "at jeg ikke

kunne nå at gøre modstand, og så . . ." (ibid.). Ligesom første gang i skoven, hvor forestillingerne vedrører forplantningen, sker der også her netop på det afgørende tidspunkt en forskydning, hvorved det seksuelle modsætningsforhold og angsten for dets fuldbyrdelse udskiftes med det socio-økonomiske og en tilsvarende angst for de udbyttedes hævn. Hvis man på denne linie inddrager slutningen falder en hel del på plads. Afsløringen af morderen viser i hvor høj grad hendes angst for de udbyttede har været en projicering, en forskydning: hvor alvorligt og hadefuldt fjendskabet mellem hende og landsbyen end har været, har det dog ikke haft en direkte morderisk karakter. Men deraf følger også, at opklaringen ikke giver hende en følelse af en fuldstændig transformation, hvor "alt skiftede farve, noget med at mørke blev til lys" (p.160). Magtstrukturen er cementeret, og hun kan uden bekymringer nyde dens fylde, men den seksuelle spænding er ikke forløst, den står tilbage. Derfor venter hun endnu på, at æbletræet skal stå brud.

Det har således vist sig, at vi i stedet for en 'uskyldig' kriminalroman har at gøre med en alvorlig historie om individets initiation dels i en socio-økonomisk struktur, dels i seksualiteten. Hvad angår det første bevæger det sig fra en uskyldstilstand til en konfrontation med en given, statisk tingenes tilstand, karakteriseret af en ekstrem lagdeling mellem en kvantitativt stærkt begrænset herskerklasse og en talstærk underklasse. Denne struktur fremstilles som slutpunktet på en naturnødvendig udvikling betinget af to aprioriske omstændigheder: dels at mennesket er ondt, dels at nogle er dygtigere end andre. Den sidste af disse antropologiske antagelser dokumenteres af den eksisterende økonomiske fordeling, mens *de andre* gennem deres misundelse og had i rigt mål 'beviser' den anden. Den eneste undtagelse er forpagteren, der spiller rollen som den gode tjener, når han da ikke ligefrem behandles skidt. Hans kone er den direkte modsætning, hun forbliver hadefuld og fjendsk, hvor venligt hun end bliver behandlet. Det hører med, at det ikke benægtes, at herskerens position er opbygget gennem udbytning af *de andre*, ligesom afhængigheden af dem fortsat eksisterer. Men det bemærkelsesværdige er, at dette forhold ikke tjener til retfærdiggørelse af de udbyttedes fjendtlighed; tværtimod stiller denne dem på et moralsk lavere niveau end udbytteren, der kun er fjendtlig som en reaktion på den massive ondskab, der slår ham imøde. For at forstå dette må man recurrere til de to antropologiske aksiomer. Dette er de forhold, som uskylden konfronteres med ved sin indtræden i verden. Tilfældigvis er hun født til at tilhøre herskerklassen. Alligevel kommer hun ikke med et ønske om at hævde den medfødte ret, men dog heller ikke at fornægte den. Hun er nærmest et tabula rasa, der med en vis undren ser sig selv blive gjort til offer for allerede givne omstændigheder. Det er væsentligt, at hun stort set selv er uden skyld i, at hun kommer til at indtræde som hersker: således er det ikke hende selv, der myrder tanten,

ligesom det er befolkningen, der ved sin fjendtlighed presser hende til for alvor at tage herskerens tunge lod på sig. Men da hun så endelig går ind i det, gør hun det fuldt og helt.

Det skulle næppe frembyde vanskeligheder at få øje på disse ideologiske strukturers tilhørsforhold. Det fremstillede øsamfund er en uforfalsket reproduktion af et borgerligt-konservativt billede (uden ny-konservativ retouche) af, hvordan et samfund nu engang er, og hvordan det følgelig bør være. Dette sammenfald mellem det eksisterende og det ønskede henter sin begrundelse i de to nævnte antropologiske aksiomer, der samtidig legitimerer det eksisterende som værende 'naturligt', som et resultat af en uomgængelig udvikling. Historisk determinisme i konservativ udgave. Individet, der stilles over for denne givne samfundsstruktur, er i den heldige situation, at hun ikke har noget i sig, der gør modstand imod den. Netop derfor er også hun i overensstemmelse med tesen om menneskets fundamentale egoisme. Når hun har denne fundamentale status hænger det bl.a. sammen med hendes mangel på fortid. Det eneste, der determinerer hende, er slægtskabet, og da dette hører med til det givne og uforanderlige, indgår det blot på linie med det øvrige, som hun må underkaste sig. Det er måske lidt stærkt at bruge ordet 'underkaste sig', når der ikke er tale om noget, der ofres. Det kan der heller ikke blive, idet det drejer sig om 'det onde menneskes' integration i 'det onde samfund' — på den rigtige side af grænsen mellem udbytterne og de udbyttede. Det er den fødte aristokratis integration i aristokratiet.

Men dette er ikke hele sagen; derudover er der den seksuelle initiations- og integrationsproblematik, som udmærker sig dels ved at frembyde de vanskeligheder som den socio-økonomiske mangler, dels ved en betydelig mere oblik manifestation. Herved tænkes på den omtalte forskydning, dikteret af censurinstansen. Den ikke særlig godt skjulte struktur, der ligger bag de hysterisk opskruede forestillinger om befolkningens fjendtlighed, er umiskendelig seksuel. Foruden de allerede fremdragne sammenhænge er det også et indicium, at heltinden intet expliciteret forhold har til seksualiteten. I det tilfælde, hvor hun af købmandens datter opfordres til at give husly og være medvider til lidt kæresteri, reagerer hun skarpt afvisende. Imidlertid er det i de tre i hinanden indvævede, seksuelt betingede forløb den egentlige seksualproblematik findes. For det første er der lægefruens pyromani, der nærmest fungerer som det utilfredsstillede driftsbehovs farlige kompensation. Den er farlig, fordi den indebærer en krænkelser af den sociale struktur, ovenikøbet med accellererende morderiske konsekvenser. Det andet er Ingeborg I's, der ligesom pyromanien truer den sociale strukturs hegemoni. Hun nedværdiger sig (hun søger *ned* til vandet *oppe fra* Magnusgården), og ud over at hun påfører sig selv døden, retter hun hermed en trusel mod selve slægten. Pastor Grotius' skæbne er et lignende eksempel på, at den illegitime og uhammede

seksualitet implicerer det sociale fald. Ingeborg I fører direkte ind i det tredje forløb, der er Abigaels mesalliance med spanieren. For så vidt som Ingeborgs vildskab kan føres tilbage hertil, er det dette udelukkende seksuelt betingede og fornuftsfor nægtende ægteskab, der er roden til hele ondet. I den forbindelse er det et lille pudsigt træk, at både det igangsættende og det afsluttende i hele romanens forløb har oprindelse i det spanske: i den ene ende Carlos, i den anden ende lægens afslørende gulsot, som han har hentet i Spanien. Det første og primære mord er kraftigt seksuelt determineret. I sine konsekvenser demonstrerer det, hvordan seksualiteten kan true selve slægtens overlevelse og dermed den socio-økonomiske struktur; den er nærved at koste familiens sidste overlevende livet. Opklaringen betegner en afværgelse af denne trusel fra død og kaos, uden hvilken betegnelsen "øgleynge" (p.50) ville have fundet berettigelse. Således er slutningen en befæstelse af det socio-økonomiske systems dominans over det seksuelle. Mordhistoriens forløb er en afklaring af dette dominansforhold, hvilket heltinden imidlertid med sin seksualangst hele tiden har mere end efterlevet. Derfor får slutningen den betydning, at det seksuelle tabu nu kan afdæmoniseres i og med at det er blevet fixeret i sit underordningsforhold til det socio-økonomiske system. Denne underordning er betingelsen for den seksuelle fuldbyrdelse, og på den kan den socio-økonomisk integrerede aristokrat nu hengive sig til nydelsen af den integrerede seksualitet.

Jørgen Holmgaard

Lars Bostrup, Peter Brask & Carsten Hansen:

LÆSERENS GESTALTNING AF EN LITTERÆR TEKST

Orientering i et løbende eksperiment

Oversigt: Med udgangspunkt i gestaltpsykologiens perceptionsteori betragtes læser-oplevelsen som en gestaltningsproces. Det antages, at denne proces rummer lovmæssigheder, der kan udforskes empirisk. Gestaltningsprocessen benyttes som en kompletabel model, idet der ikke gøres forhåndsantagelser om enkelte faktorer i processen – udover, at sådanne eksisterer. De første eksperimenter skulle belyse, hvorvidt der empirisk kunne findes lovmæssigheder for en givet læsergruppes oplevelse af et sæt tekster. Forsøgene viste, at der findes empirisk bestemmelige lovmæssigheder.

Forbemærkning

At oplevelsen af kunst kun er privat, at beskrivelse af kunstværker er intuitiv vilkårlighed og vurderingen af dem en blot modepræget klikeenighed, – sådanne påstande er gængse og bruges ofte til at affærdige forsøg på eksakt beskæftigelse med kunstværker, så snart den vover sig ud over det snævert historiske. Og modsat har sådanne vilkårligheds-dogmer tit tjent som (dårlige!) undskyldninger for vilkårligheder i den kunstbeskæftigelse, der pretenderer at være kunst-videnskab.

Men eksistensen af anmeldelser – og anmeldere! – viser dog, at man, med en del forbehold, *kan* kommunikere oplevelse og sågar vurdering; eksistensen af kunsthistorik viser, trods alt, at forskerne so oder so kan kommunikere. Det må altså alligevel være højest sandsynligt, at der eksisterer lovmæssigheder for, hvorledes kunstværker opleves, – men det er også givet, at disse lovmæssigheder kan være vanskelige at finde. Den traditionelle fornægtelse af deres eksistens afspejler måske, at lovmæssighederne er af kompleks natur.

"Oplevelsen af kunst" kan altså nok være en værdig og spændende opgave for en empiriker, og den empiriske kunsthistorik et værdifuldt redskab for kunsthistorikeren. Det er denne dobbelte mulighed, der har ført en matematiker og en litteraturforsker sammen i arbejdet med det eksperiment, som skal refereres her.

Vi har antaget, at hvis der er lovmæssigheder for en læsergruppes møde med et sæt tekster, så må man kunne finde dem empirisk. Det er givet, at der kan være varianter alt efter læsergruppens art; uddannelse, læsetræning, moralnormer... kort sagt: sociale faktorer må spille ind. Vor undersøgelse blev dog ikke gjort med et bestemt socialt sigte (skønt den vel på længere sigt kunne tjene socialforskningen), vi måtte rette os efter det